

SÜNDMUS

Reformatsioonikultuurist muusika- ja teatriakadeemias

Eestis tähistatud „Reformatsioon 500“ paljude ürituste seas – ehkki luterlik usupuhastus leidis meil ju aset alles 7–8 aastat hiljem, nii et näiteks 2024 oleks Eestis isegi õigem põhjus reformatsiooni 500. aastapäeva meenutada – oli ka kultuuriteaduste ja kunstide doktorikooli (KTKDK) ning EMTA muusikateaduse osakonna korraldatud seminar „Kuidas meist said protestandid: reformatsioonikultuuri levik Eestis“ 19. ja 20. oktoobril EMTA orelisaalis. Seminari üheks ajendiks oli Martin Lutheri paljuräägitud armastus muusika vastu (teatavasti oli tema lemmikhelilooja renessansiajastu polüfoonilise helikunsti kuulus meister Josquin Desprez) ning muusika suur osakaal usupuhastuses. Selles valguses oleks tundunud kummaline, kui meie ainuke muusikakõrgkool ja ainuke muusikateaduse osakond reformatsioonitähistusele ei oleks reageerinud. Teine ja veel tähtsam põhjus seminari kokkukutsumiseks oli soov anda

Foto autor: Harry Livrand

Jaan Undusk

läbilõige eri valdkondadest, mis olid Eestis XVI sajandist kuni XX sajandi alguseni mõjutatud protestantlikust kultuurist. Mõiste „reformatsiooni-kultuur“ tõi kasutusse KTKDK juht Marek Tamm, kui valmistas seminari koos ürituse programmi juhi Kristel Pappelliga (EMTA) ette. Reformatsioonikultuurist pidas **Marek Tamm** seminaril ka sissejuhatava ja teoreetilist alust loova ettekande, iseloomustades reformatsioonikultuuri avaldumisvõimalusi kirja-, visuaal-, ainelises ja muusikakultuuris ning tutvustades sellealaseid uusimaid uurimusi. Seejuures tõi ta esile ka argielu sfääri käsitlemise, individuaalse perspektiivi uurimise suhestatuna laiemasse konteksti. Teine laiapõhjaline ettekanne oli **Jüri Kivimäelt**, kes näitas, kuidas reformatsiooniaegne ja -järgne trükitud raamatu plahvatuslik levik jõudis ka Eesti alale. See omakorda mõjutas eestikeelset elavat sõna (nt jutlustes) ja kirjapandud sõna ning andis sellele renessansi- ja humanismiajastu tausta.

Otseselt teoloogiliste küsimustega tegelesid kaks ettekannet. Ühel raskemal teemal üldse, nimelt armulauaohvri üle arutles **Jaan Undusk**, kasutades retoorikavõtte oksüümoroni abi. Ta osutas, et selline vastandeid ühendav retoorikavõtte on omane Uue Testamendi stiilile üldse, mis omakorda lubab sel viisil seletada ka armulauaaleiva ja -veini müsteeriumi Lutheri käsitluses ja usupuhastuse valguses. **Thomas-Andreas Pöder**

Foto autor: Harry Liivrand

Thomas-Andreas Pöder

avas mitmest aspektist Wittenbergi reformatsiooni vaimsust, põhinedes kõigepealt Lutheri traktaadile ristiinimese/kristlase vabadusest (1520; alates 1883 ilmunud korduvalt ja kokku kolmes tõlkes ka eesti keeles) ning siis uurides, kuidas see traktaat kajastub XIX sajandi teise poole mõjuka baltisaksa teoloogi, Tartu ülikooli professori Alexander von Oettingeni vaadetes. Muu hulgas rõhutas kõneleja, et ristiteoloogia ei tähenda üksnes kannatust, vaid ka rõõmu. Kuid kas tuleb nõustuda Põderi väitega, et XIX sajandi mõttelugu Eestis on esmajoones teoloogiline mõttelugu? Aga Karl Ernst von Baer?

Reformatsiooni visuaalkultuurile olid pühendatud **Merike Kurisoo** ja **Liisa-Helena Lumbergi** ettekanded. Kurisoo näitas, kuidas ja mil määral kohandati endised katoliiklikud pühakojad varausajal luterlikeks kogudusekirikuteks ning mil viisil katoliiklikku kirikukunsti ja inventari edasi tarvitati. Lumberg käsitles väheuuritud teemat – XIX sajandil uute altarimaalide tellimist ja ülesseadmist – ning avas seda tolle aja kontekstis kui kultuurisündmust, mida kajastati nii eesti- kui ka saksakeelses ajakirjanduses.

Kolm ettekannet oli EMTA muusikateadlastelt. **Toomas Siitan** arutles protestantliku koguduselaulu Eestis kodunemise üle ning näitas, et säilinud kirjalikke allikaid ei saa võtta kategoorilise alusena oletusele, milline oli suuline traditsioon ja kuidas tegelikult lauldi. **Anu Kõlar** analüüsis, milline oli eestlaste „oma“ kirikumuusika (sh koraalilaulmise) ideaal noore Eesti Vabariigi ajal, ning osutas lahknevusele kirikumuusika uuenduse taotlejate (August Topman, Johannes Hiob) ja rahvuslike ringkondade vaadete vahel. **Anu Schaper** aga käsitles põnevale arhiivitööle tuginedes barokiajal Eestis tegutsenud muusikuist kuulsaima, nimelt Johann Valentin Mederi argipäeva Tallinna kantorina, mis sisaldas nii õpetajatööd gümnaasiumis kui ka Oleviste ja Niguliste kirikumuusika juhtimist.

Katoliiklusega võrreldes märksa konservatiivsemaks muutunud reformatsioonikultuuri problemaatikat teatrikunsti vaatenurgast avas **Tiina-Erika Friedenthal**, asetades XIX sajandil Tartus kuni 1860ndateni kehtinud teatrikeelu teiste protestantlike ülikoolilinnade konteksti ning näidates, et teatrietenduste keelamine oli küllalt levinud praktika. Seminari lõpetas **Harry Liivranna** ettekanne, mis ühendas ajaloolise ja tänapäevase vaatenurga reformatsioonile. Kõne all oli Berliinis Martin

Gropius Bau's avatud ja Saksa Ajaloomuuseumi korraldatud suurnäituse „Der Luthereffekt. 500 Jahre Protestantismus in der Welt“ Eesti (mitte-)retseptioon. (Vt H. Liivranna arvustust käesolevas ajakirjas.)

EMTA orelisaalis peetud seminar oli vähemalt kahes mõttes eriline, nagu toonitas ka arvukas ja asjatundlik kuulajaskond, kes igale ettekandele ka rõõmustavalt küsimustega reageeris (Krista Kodres, Juhan Kreem, Piret Lotman, Ken Ird jt). Esiteks, seminari alguses kõlas muusika – Bachi orelitöötlus Lutheri-koraalist „Nun komm der Heiden Heiland“, mille esitas **Violetta Haletskaja** prof Andres Uibo oreliklassist. Teiseks, alates 2009. aastast tegutseva kultuuriteaduste ja kunstide doktorikooli raames toimunud seminaridest oli see esimene eestikeelne (!). Võib öelda, et reformatsioonikultuuri seminar oli tõepoolest kantud reformatsiooni vaimust.

Kristel Pappel

Harry Liivrand

Seminari toetas projekt EMTASTRA